

УДК 271.4(477)-722.51:929Шептицький](049.32)

Юлія Кісельова

кандидатка історичних наук, доцентка

Харківський національний університету імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: yu.a.kiselyova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2571-8436>

Доленосний вибір Андрея Шептицького

Рецензія на книгу: Новак, М. Два світи: Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках.

Перекл. з польськ. А. Павлишин. Львів: Свічадо, 2023. 640 с.

Книга польської дослідниці Магдалени Новак присвячена реконструкції біографії митрополита Андрея (Романа) Шептицького до початку Першої світової війни. У фокусі дослідження питання про національну ідентифікацію цієї історичної особи, що відіграла важливу роль у визначенні долі українського народу. Для авторки питання національного самовизначення її героя стало не тільки одним з важливих аспектів його життя та діяльності, але фактично послужило стрижнем біографічної моделі дослідження, яке повноправно можна вважати якісним прикладом контекстуальної біографії. Саме

Як цитувати: Кісельова, Ю. Доленосний вибір Андрея Шептицького. Рецензія на книгу: Новак, М. Два світи: Проблема національної ідентифікації Андрея Шептицького в 1865–1914 роках. Перекл. з польськ. А. Павлишин. Львів: Свічадо, 2023. 640 с. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 64, 2023, с. 210-216.

How to cite: Kiselyova, Yu. Decisive Choice of Andrey Sheptytsky. Book review: Novak, M. Dva svity: Problema natsional'noi identyfikatsii Andreia Sheptyts'koho v 1865–1914 rokakh. Perekl. z pol's'k. A. Pavlyshyn. L'viv: Svichado, 2023. 640 s. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 64, 2023, p. 210-216. (In Ukrainian)

© Кісельова Ю., 2023

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

контекстуальність, що на сьогодні є однією з головних методологічних вимог «нової біографічної історії», дозволяє дослідниці висунути та обґрунтувати гіпотезу, що формування та еволюція національної ідентичності Андрея Шептицького відбувалися одночасно з процесами творення модерних української та польської націй під впливом бурхливих політичних, соціальних та релігійних процесів на зламі XIX–XX ст.

Отже, Магдалена Новак розглядає формування особистості Романа Шептицького передусім у контексті родинних стосунків, виховання в атмосфері польського патріотизму, що панувала в родині, та родинної живої пам'яті про традиції руської тотожності. Авторка вписує діяльність свого героя у ландшафт соціального й політичного життя, вивчає її в контекстах колонізації освіти, розвитку процесів польського та українського націєтворення, суперництва політичних рухів на Галичині, зокрема, розвитку та загострення «польського-руського/українського конфлікту», а також розглядає ставлення представників різних політичних сил до діяльності Шептицького на посаді митрополита. Ключовим для реконструкції біографії Андрея Шептицького стають події в історії Української греко-католицької церкви, політика Ватикану щодо неї, обставини проведення Добромільської реформи Чину св. Василя Великого та пов'язані з нею сподівання, що призначення Андрея Шептицького на вищі церковні посади слугуватимуть зміцненню унії та стануть на заваді експансії православ'я на землях Галичини.

Окрім цього першого рівня соціокультурних та політичних контекстів, Магдалена Новак ретельно реконструює мережу міжособистісних зв'язків Романа Шептицького і членів його родини. Саме виявлення впливу оточення, характеру спілкування та обміну ідеями дозволяє поставити питання визначення ідентичності у термінах впливів українського та польського національних світів. Зокрема авторка характеризує осіб, які належали до кола дружнього та інтелектуального спілкування її героя, з'ясовує їхні погляди та переконання, окреслює перипетії життєвого шляху та динаміку взаємин з Шептицьким. Питання національної ідентифікації майбутнього митрополита дослідниця пов'язує з ідентичністю осіб з його оточення, що походять переважно з польського світу. Вона

з'ясовує русинське походження та належність батьків до католицької церкви, їхнє ставлення до греко-католицького обряду, ретельно фіксує етнічний та конфесійний склад населення маєтків родини (переважно русинського), національний та конфесійний склад учнів гімназії, де навчався Роман Шептицький, а також його близьких друзів і соратників.

Авторці вдається реконструювати ідеологічний, інтелектуальний та духовний клімат, у якому формувалася особистість Андрея Шептицького. При цьому дослідниця дуже обережно ставиться до питання інтеріоризації цих поглядів її героєм. Одним із завдань книги було показати «не тільки як його сприймали інші, але й також якомога більшою мірою те, як він сам уміщував себе у тогочасному світі» (Novak 2023, 18). Саме тому Магдалена Новак ставить питання про мету національної ідентифікації митрополита в контексті його церковного служіння. Зростання у вірі та духовне покликання Андрея Шептицького стає лейтмотивом книги. З одного боку, духовні цінності, щира віра, намагання служити інтересам Церкви та її пастві стає стрижнем, який дозволяє реконструювати цілісність особистості у буремні часи політично-національних протистоянь. З другого боку, увага до духовної еволюції Андрея Шептицького дозволяє представити пошук ним своєї національної ідентичності як результат свідомого вибору, що став умовою та результатом реалізації справи його життя. Відтак належність до польської «політичної нації» та сповідування станових уявлень про обов'язок аристократії опікуватися потребами простого люду змінюються бажанням Андрея Шептицького бути справжнім провідником «руського/українського» народу до Бога, що неможливо було здійснити без свідомого та щирого поринання в його культурну стихію та захисту його соціальних і політичних інтересів.

Отже, на мою думку, Магдалені Новак вдалося зобразити процес національного самовизначення у всій його складності на мікрорівні, тобто на рівні біографії Андрея Шептицького, що своєю чергою дозволяє зробити внесок і в розуміння макропроцесів, зокрема перебігу та особливостей творення модерної національної ідентичності, формування національної інтелігенції на польсько-українському пограниччі. Завдання показати всю складність зазначених процесів

відображається і в доборі термінології. Спираючись на історіографічну традицію, авторка обирає термін «руське/українське» для позначення населення Галичини на межі століть щоб запобігти анахронізму й підкреслити для читача відмінність між «тогочасним станом національної свідомості українців та сучасним» (Novak 2023, 34).

Реконструкція складної системи контекстів у книзі стає можливою завдяки детальній структурі монографії. Сім розділів книги висвітлюють етапи життєвого шляху Андрея Шептицького (дитинство, освіта, чернеча кар'єра, номінації), а також відображають систему зв'язків та оцінку діяльності очільника Української греко-католицької церкви з боку представників різних політичних та релігійних сил. Тематика підрозділів фактично відображає дослідницькі питання авторки, пропонуючи відповідну аргументацію. Такий спосіб побудови оповіді іноді призводить до вимушених повторів, але головне, що, зрештою, біографія втрачає телеологічність (чого складно уникнути у випадку біографії непересічної постаті) та перетворюється на захопливе наукове розслідування проблем релігійного та національного самовизначення Андрея Шептицького.

Для Магдалени Новак відкриття для читача власної дослідницької лабораторії є важливою авторською інтенцією. Вона демонструє прийоми та засоби свого дослідження, щоб здобути довіру читача. Це передусім виражається в особливостях роботи авторки з джерелами. В основу дослідження покладена солідна джерельна база, особливо цінним є те, що авторка ретельно опрацювала польські архівні зібрання. Магдалена Новак ретельно та послідовно реконструює факти біографії Андрея Шептицького на основі широкого кола архівних та опублікованих джерел, зокрема, документальних матеріалів, джерел особового походження та матеріалів тогочасної преси. Всі твердження, припущення та висновки дослідження ретельно підкріплені посиланнями на джерела.

Роблячи акцент на джерелах, авторка зберігає високий ступінь дослідницької самостійності. Особливу увагу привертає її критичне ставлення до джерельної інформації. Щоразу, використовуючи відомості особових джерел, дослідниця звертає увагу читача на обставини їх створення, зазначає тривалість часової перспективи

написання мемуарів. Зокрема, посилаючись на спогади матері майбутнього митрополита Софії Шептицької, Магдалена Новак застерігає, що ці свідчення є «відображенням погляду на минуле родини з перспективи долі її сина Романа» (Novak 2023, 86). Навіть більше, дослідниця намагається виявити суб'єктивність оцінок на основі зіставлення протилежних відомостей різних джерел, наприклад, різні погляди на маленького Шептицького в листуванні та спогадах матері (Novak 2023, 90) чи питання впливу на Романа Шептицького його сповідника-єзуїта, о. Генрика Яцковського (Novak 2023, 193). Дослідниця також поціновує відомості джерел у контекстах традицій тогочасного життя, наприклад, свідчення про особливу побожність Романа в дитинстві вона розглядає в контексті релігійного виховання у поміщицьких родинах в цілому (Novak 2023, 93). За допомогою дослідження контекстів Магдалена Новак намагається заповнити також і прогалини у відомостях джерел. Зокрема, не маючи повної інформації щодо програми домашньої освіти Андрія Шептицького, авторка звертається до постаті його вчителя пана Арнета, добровольця з полку папських зуавів, намагаючись реконструювати, як суворий вишкіл і релігійність вчителя відображалися на формі занять та релігійності його учня (Novak 2023, 96-97), чи відтворює ідеологічні та політичні дискусії у гімназії в період навчання Шептицького на основі спогадів одного з вихованців гімназії Станіслава Естрайхера (Novak 2023, 129).

Наукова чесність авторки проявляється і в намаганні не відкидати свідчення джерел, які містять негативні оцінки осіб з оточення Андрія Шептицького. Прикладом цього є оцінка його батька Яна Кантія, що її дав Казімеж Хлендовський, яку авторка уважно розглядає, порівнюючи зі свідченнями інших джерел (65). Ще один цікавий приклад роботи з джерелами стосується питання щодо відсутності свідчень про Шептицьких у мемуарах осіб з їхнього оточення. Магдалена Новак звертає увагу на цей факт та намагається з'ясувати причини відсутності таких згадок у мемуарах впливового політичного діяча, приятеля родини, Павела Попеля (Novak 2023, 278-279). Усе це свідчить про високий ступінь наукової сумлінності авторки.

У книзі солідний довідковий апарат. Примітки та посилання на джерела й літературу дорівнюють за обсягом основному тексту

монографії. Попри те, що розлогі посилання зазвичай відлякують невідготовленого читача, у книзі Магдалени Новак вони посторінкові. Примітки дозволяють ознайомитися з більш детальною інформацією джерел, містять біографічні довідки всіх згаданих у книзі осіб, вказують на літературу з питань, що розглядаються, а також містять уточнення та зауваження авторки до висновків попередників.

Інтенція розкрити перед читачем власну лабораторію історика вплинула і на стиль роботи Магдалени Новак. Для неї характерний неавторитарний стиль викладу. Роблячи припущення щодо мотивів вчинків її героїв, авторка часто зазначає, що «нема джерел, які б недвозначно пояснили» ті чи ті рішення. Наприклад, розглядаючи думки, висловлені в мемуарах щодо мети поїздки Андрея Шептицького в Росію, дослідниця зазначає, що наміри її героя «ніколи не вдасться з'ясувати до решти» (Novak 2023, 212-213). Ба більше: навіть у питаннях фактографічного характеру Магдалена Новак звертає увагу на лакуни у джерельній інформації. Наприклад, характеризуючи програму навчання філософії у Ягеллонському університеті, вона зазначає, що «ми не знаємо, і на цьому варто наголосити, яким чином і якою мірою Шептицький вивчав філософію» (Novak 2023, 270). З такою самою обережністю дослідниця робить висновок після ретельного огляду преси щодо номінації Андрія Шептицького: «можна ризикнути й висувати, що його особа не викликала негативних емоцій у польському середовищі» (Novak 2023, 391).

Така професійна відвертість Магдалени Новак можлива саме завдяки проведеній масштабній роботі, виявленню всіх можливих джерел та ретельній інтерпретації джерельної інформації. За словами самої Магдалени Новак, вона використовувала висновки своїх попередників, біографів Андрея Шептицького, тільки після ретельного зіставлення їх оцінок зі свідченнями джерел¹. Одночасно такий стиль занурює читача у процес дослідження та змушує стежити за розгортанням аргументації авторки. Фактично в книзі наявні дві сюжетні лінії: життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького та пошук авторкою відповіді на власне дослідницьке питання

¹ Див. детальніше: Magdalena Nowak, Андрій Павлишин. Історичний вебінар «Два світи національної ідентифікації Андрея Шептицького». Historical Webinar, <https://www.youtube.com/@historicalwebinar1452>. Дата перегляду: 10.07.2023.

про складний вибір самоідентифікації її героя. Ці дві лінії у книзі переплітаються, перетворюючи біографію на захопливу подорож у життєвий світ Андрея Шептицького.

Yulia Kiselyova

Candidate of History, Associate Professor

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: yu.a.kiselyova@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2571-8436>

Decisive Choice of Andrey Sheptytsky

Book review: Novak, M. Dva svity: Problema natsional'noi identyfikatsii Andreia Sheptyts'koho v 1865–1914 rokakh. Perekl. z pol's'k. A. Pavlyshyn.

L'viv: Svichado, 2023. 640 s.

Текст надійшов до редакції 30.09.2023.

The text was received by the editors 30.09.2023.

Текст затверджено до друку 07.11.2023.

The text is recommended for printing 07.11.2023.